

TERMÉS

Kossuth, az emigráció szervezője*

Remélem, Pelyach tanár úr nem veszi rossz néven, ha befejezem a ceglédi turini százakról mondott történetét. Igen, Kossuth Lajos képe, a turini százak tablójával együtt ott függött a ceglédi városháza nagytermében is; a tanácsterem másik falát pedig Ferenc József és Rudolf trónörökös portréja díszítette. Különös látvány lehetett ez a három festmény így együtt...

Az eddigi előadóktól Kossuth Lajos életének fénypontjairól hallottunk, legyen szó most Kossuth életének mélypontjairól is, mert kilencvenkét évébe ezek is beletartoztak. „Kell hogy legyenek, a kik magaviseletük által tiltakozzanak a haza elnyomása ellen, kell, hogy legyenek, a kik megmaradjanak elveik mellett” – írta ő maga az 1860-as években egyik ismerősének, és ez a mondat lehetne az egész emigráció mottója is. (KLI VI. 1898. 85. old.) A kossuthi emigráció a magyar történelem egyik különleges, de nem egyedülálló közössége volt. Mentek nagyobb létszámban magyar emigránsok külföldre korábban is, például Rákóczi Ferenc kortársai, de sokan elhagyták az országot 1919-ben, aztán az 1940-es években, majd 1945-ben és 1956-ban is, egyszóval a magyarok igen „gyakorlott” emigránsok voltak. A kossuthi emigrációt természetesen nem zárt közösségként, vagy szervezetként kell elképzelni. A tagok útja olykor keresztezte egymást, esetleg egymással párhuzamosan haladt tovább, olykor összevesztek egymással, majd újra kibékültek. A *kossuthi* jelző azonban mindvégig összekötötte őket, hiszen mindannyian 1849-ben hagyták el Magyarországot. Illik tudni róluk néhány tényt is: kik voltak, hányan voltak? Ez utóbbit a legnehezebb megállapítani, hiszen megbízható statisztika nem készülhetett a létszámukról, mert mentek folyamatosan, nemcsak 1849 augusztusában, hanem már korábban, vagy éppen később. Amit biztosan tudunk róluk: az első állomáson, Vidinben, a mai Bulgáriában ötezer magyar emigránst írtak össze. Innen négyszázkilencvenötven mentek tovább Sumenbe, Kütahyába pedig végül ötvenötven követték Kossuth Lajost. Az adatokból kitűnik, hogy a csoport lassanként megfogyatkozott, de ez nem azt jelentette, hogy a hiányzók hazaköltöztek, hanem épp ellenkezőleg: szétrebbentek, a szélrózsa minden irányába. Mentek északra: élt például Brüsszelben egy nagyobb létszámú magyar kolónia. De mentek Hamburgba, Londonba, Svájcba, az Amerikai Egyesült Államokba és olyan is akadt köztük, aki meg sem állt Dél-Amerikáig.

Nem könnyű arra sem válaszolni, hogy kik mentek el Magyarországról? A sok ismeretlen között felfedezhetünk néhány jól ismert nevet, biztos, hogy mindenki ma is tudja, hogy ki volt Mészáros Lázár, Perczel Miklós és Perczel Mór, Teleki László, Klapka György, Jósika Miklós vagy Eötvös József. Talán ebből a névsorból is kiderül, hogy a magyarság színe-java ment el, miközben itthon a magyarság színe-java bitófán végezte vagy börtön várt rá. Csak sajnálkozhatunk azon, hogy hány kitűnő egyéniséggel lett szegényebb a magyar közélet, hány tehetséges ember élete tört derékba a világsi fegyverletétel után!

Kossuth 1849. augusztus 17-én lépte át a határt Orsovánál. „Cselekvéssel tovább nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.” – írta a kormányzó címről lemondó nyilatkozatában. (Kossuth Lajos 2001. 476. old.) Ha a szó szoros értelmében életét végül is nem kellett feláldoznia, abban mégis sok igazság van, hogy egész további életét a haza szolgálatának szentelte. Menekülését egyébként a jelek szerint pontosan megszervezte, vagy inkább „megrendezte”, azaz – feltehetőleg – szándékosan homályba burkolta. Egy, a Kossuth Múzeum adattárában őrzött, 1940-ben kelt visszaemlékezésben arról beszél például egy szerb gazda, hogy az országból menekülő „Kossuth király” az ő dedapjánál szállt meg és mert a hatszáz(!) lóval vontatott hintó alkalmatlannak

* Elhangzott 2002. július 1-jén Sátoraljaújhelyen, a XXX. Honismereti Akadémián

bizonyult, elcserélte azt a házigazda könnyű kocsjával. Ez utóbbi hintónak nem érdektelen az utótörténete sem, erről ugyancsak érdekes adatok olvashatók még az 1980-as években is! (Kossuth Lajos 1993. 26–27. old.) A magyar folklór számtalan „menekülés” históriát őrzött meg, ezek sorába illeszkedik Kossuth története is. Egy angol újság tudósításából tudjuk, hogy külsejét megváltoztatta, levágatta a szakállát, hátrafésülte a haját, annyira felismerhetetlenné tette magát, hogy közeli munkatársai sem ismertek először rá. Az egyikük például arról ír visszaemlékezéseiben, hogy el sem akarta hinni az előtte álló furcsa kinézésű idegenről, hogy ő Kossuth, és amikor a hangjáról mégis felismerte, akkor annyira kétségbeesett, hogy sarkon fordult és hazarohant – sírni. (Hajnal István 1927. 50–51. old.)

Kossuth bizonyára nehéz döntést hozott, amikor az emigrációt választotta. Ezzel az elhatározással egyik napról a másikra az ország első közjogi méltóságából földönfutóvá vált, olyan emberré, akinek veszélyben forgott az élete, mert egyáltalán nem lehetett abban biztos, hogy a török birodalomban maradhat, hogy nem leselkedik-e rá a kiadatás veszélye. Ha viszont az osztrákok kezébe kerül, nem volt kétséges, hogy hasonló sors vár rá, mint Batthyány Lajosra, vagy a tizenhárom aradi tábornokra. Pszichiáterek feladata lenne elemezni Kossuth lelkiállapotának változásait, válságát és azt a képességét, amellyel aránylag rövid idő múlva mégis túljutott élete nagy krízisében. Tény, hogy hosszú élete során a nyilvánosság előtt csak elvétve emlékezett ezekre a napokra; mindössze egy-két levélben emlegette utólag egykori titkáranak azt a régi, szomorú éjszakát.

Az emigránsok sorsát az első napokban a fel-feltámadó ellentétek is nehezítették. Egymást okolták a bizonytalan jövőért és a múlt kudarcáért, a szabadságharc vereségeért. A Vidinben táborozók haragja Kossuthra zúdult, és ő a maga módján valóban megpróbálkozott a tanulságok levonásával. Ennek eredménye lett az ominózus „viddini levél”, amely inkább költői mű, mint korrekt helyzetelemzés, és amely Görgeyre – igazságtalanul – először rásütötte „az áru-ló” bélyeget. Az európai közvélemény tájékoztatására szolgáló írás megszületésére is szükséges volt talán ahhoz, hogy a reménytelen helyzetből találjon Kossuth kivezető utat. Ami azonban Kossuth számára a továbbélés esélyét jelentette, az Görgeynek az örök megszégyenítést hozta.

Kossuth „feltámadását” a viddini levél megírásán és szétküldésén kívül egyéb tényezők is segítették. Például azok az emberek, akik az emigráció első napjaitól kezdve minden ellenszolgáltatás nélkül hajlandók voltak, ha kellett, megvédeni, ha kellett, szolgálni. Különös, hogy őt, akiről sokszor megállapították, hogy hálátlan és kihasználja az embereket, egész élete során mindig körülvették az önzetlen rajongók és önkéntes barátok. Már Vidinben felkereste egy angol újságíró, az isztambuli angol követség titkára és egy angol gárdatiszt, akik együtt tal nem hivatalos diplomáciai megbízást is teljesítettek mellette, az ő segítségükkel tarthatta Kossuth a kapcsolatot a külvilággal. Hosszú évtizedek múltán Kossuth jólesően emlékezett például egy akkori „ismerősére”, aki váratlanul, de a legjobbkor érkezett meg Vidinbe. A török kormány az iszlám hitre való áttérést ajánlotta Kossuthéknak a biztonságos menedékkért cserébe, a körülményeknek kiszolgáltatott menekültek pedig csak a külvilág segítségével reménykedhettek, de már a hír kijuttatása Vidinből is megoldhatatlan feladatnak tűnt. Ekkor toppant be – írja Kossuth – egy tipikus angol alak, hátracsapott kürtökkel, rengeteg esernyővel, porosan, fáradtan, látszott rajta, hogy messziről érkezett. „Jó napot, Gentlemen!” – köszönt. „Indiából jövök, oly célból, hogy harcoljak a magyar szabadságért. Ugy látszik, későn érkeztem.” Hát, mondták neki, egy kicsit tényleg elkésett, de ha már itt van, nem tenné-e meg, hogy elvisz egy levelet Londonba? Az ismeretlen egyetlen kérdése az volt, hogy hol az a levél, és mire felocsúdtak, már csak a lova dobogását hallották. A történet Kossuth szerint három évvel később, Amerikában, a Niagara közelében ért véget: „...vonatunk egyik állomáson megállapodott, míg a szemközt jövő vonat mellettünk elvonul. Az összesereglett nép kíváncságra a vagon ablakához álltam. A mellettünk elvonuló vonat egyik ablakából egy férfikar nyúl ki s egy látogatójegyet nyújt felém. Átvettem. 'Mr. Roger Cashment' név volt rajta s alatta rajzironnal ím e szavak: »Átadtam a viddini levelet Palmerstonnak.« Így tudtam meg a derek ember nevét” – meséli Kossuth. (KLI 321-322. old.) Az igazsághoz hozzátartozik, hogy mások kicsit másképp beszéltek el a történet részleteit; de a lényegen ez mit sem változtat, nem ez volt az egyetlen hihetetlen jelenet Kossuth életében!

Az emigránsok ellátásáról a török hatóságok gondoskodtak, méghozzá úgy, hogy a katonai rangok alapján szabták ki a költségeiket, Kossuth első „rendeletei” ezért előléptetésekről

intézkedtek. A maga nemében egyedülálló lehetett a kormányzói címet újra használó Kossuthnak a magyar külügyminiszteri címről végképp lemondott Batthyány Kázmérhoz címzett utasítása, melyben az együtt maradásra és a tisztességes viselkedés szabályaira figyelmeztette társait. A menekültek sorsa végül 1850-ben rendeződött, a kiadatás veszélye elmúlt, de ennek komoly ára volt: a török kormány messze, Kisázsia belsejében, Kütahyában telepítette le őket. „Kiutahia egy borzasztó hely...Ördögi gondolat volt minket éppen ideküldeni – és még itt is fogva vagyunk. ...köszönet érte az occidentális humál liberál kormányoknak” – kesergett Kossuth Pulszky Ferencnek 1850. áprilisban kelt levelében. (Pulszky Ferencz 1884. II. 37. old) Ott, az isten háta mögött, a reménytelenség másik mélypontján volt Kossuthnak lehetősége végiggondolnia élete további sorát. Rövid idő múlva azonban már öt keresték meg még távolabbi emigránstársai, mindenekelőtt a Londonban élő olasz Giuseppe Mazzini. A közös európai forradalomról álmódzó Mazzini komoly szerepet szánt terveiben Kossuthnak és a magyaroknak, Kossuth azonban hosszú ideig nem válaszolt a hozzá küldött levelekre. Végül azt felelte neki, hogy elvben nincs kifogása az együttműködés ellen, de egyúttal figyelmeztette társát a nemzetközi diplomácia kapcsolatok kiegészítésére is.

Ugyancsak Kütahyában kapta meg Kossuth Millard Fillmore-nak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének a levelét, amely végül a szabadulást jelentette számára. Igaz, hogy az elnök letelepedésre hívta meg öt és társait, Kossuth azonban nem kötelezte el magát semmire, hiszen ő európai politikusként tartotta magát, nem akart távol lenni az országtól, hogy ott folytathassa, ahol 1849-ben abba hagyta. Pedig többen biztatták az amerikai letelepedésre, például Ujházy László egykori kormánybiztos, aki Iowában New Buda néven farmot alapított. De Kossuthot nehéz lenne elképzelni farmerként, katonaként, vagy amerikai politikusként...

Kossuth 1851. szeptember 8-án indult el a „Jó hírek hozója” nevű hajó fedélzetén Európába, majd kíséretével együtt átszállt az érte küldött amerikai hadihajóra, a „Mississippire”. Kisebbszervezésébe került, amíg az amerikai kapitányt, John Longot sikerült meggyőznie arról, hogy a New York-i út előtt tegyenek kitérőt Londonba, ahol szintén régóta várták hívei Kossuth megérkezését. Útközben más „kényelmetlenséget” is okozott Kossuth amerikai utitársainak, mert ahol a hajó partközelségben haladt el, ott összesereglettek az emberek a közismert számzöldítésként üdvözlésére. Éljenek köszöntötték, köztük volt például a lisszaboni kormányzó is, aki utóbb kénytelen volt eljárása miatt az osztrák követnél hosszan magyarázkodni. Kossuth szeretett volna Marseille-nél kiszállni, hogy szárazföldön menjen Angliába, ezt azonban a francia hatóságok megtiltották. Végül a „Mississippi” mégis nélküle ment Amerikába, ő pedig a „Madridra” átszállva 1851. október 23-án kikötött Southamptonban, ahol minden képzeletet felülmúló népnépzés és fényes fogadtatás várta!

Kiszabadulását már korábban közleményben tudatta emigránstársaival. „A nemzet engem választott kormányzójának, és hát rendelkezni és kormányozni fogok kötőformák bilincsei nélkül. Fegyelmet, engedelmességet követelek a nemzet nevében, engedelmességet túrni nem fogok. Aki velem nincs, az ellenem van, én semlegességet, részvétlenséget túrni nem fogok. Aki osztozni akar a győzelem gyümölcseiben, osztozzék munkáiban is.” – szöveg a nyilatkozat később sok vitát kiváltó részlete. (Jánossy Dénes 1944. 14. old.) Mert előbb Batthyány Kázmér, majd Szemere Bertalan támadta meg Kossuthot a sajtó nyilvánossága előtt, élesen elítélte diktatóri hajlamait. Kossuth már régen Amerikában volt, amikor a magyar emigránsok még mindig a nyilatkozat szövegén vitatkoztak. A londoniak kérésére megszólaltak a genfiak is; Teleki László, Horváth Mihály, Almásy Pál és Puky Miklós viszontválasza, józan érvelése mindenképpen figyelemre méltó: „Mi nem óhajtuk, hogy ügyünk iránt azért viseltessenek a népek rokonszenvvel, mert Kossuth képviseli, hanem azt, hogy Kossuth Lajos azért legyen népszerű, mivel ügyünknek szószója.” (Jánossy Dénes 1944. 588. old) Azt azonban mindenkinek tudomásul kellett vennie, hogy Európában csak Kossuth nevét ismeri a nemzetközi diplomácia, nélküle nem képzelhető el semmilyen, Magyarország sorsát befolyásoló politikai mozgalom.

Kossuth 1851. december 6-án szállt partra New Yorkban és 1852. július 14-ig tartózkodott az Amerikai Egyesült Államokban. Eredeti célja az volt, hogy meggyőzze az unió mérvadó politikusait „a beavatkozás a beavatkozás ellen” („intervention for non-intervention”) elv helyességéről és rávegye az Unió vezetőit az európai elnyomott népek érdekében való beavatkozásra. Ez a terve nem sikerülhetett, de az út erkölcsi haszna így is óriási volt! Kossuth sokat

tett azért, hogy a magyar függetlenség ügyének híveket szerezzen Amerikában, akik vele azonosították a „magyar” szót. Fogadták őt az amerikai törvényhozásban, minden nagyvárosban, kisebb-nagyobb közösségekben, üdvözölték az ott élő népek, köztük az indiánok küldöttségei. 1994 óta pedig a washingtoni „Halhatatlanok Csarnokában” álló szobra emlékeztet az egykori szabadságküzdelmekre.

Kossuth 1852-től családjával együtt Londonban telepedett le. Ez a város volt akkor a nemzetközi emigráció központja, a magyarokon kívül laktak ott olaszok, franciák, németetek is. Nagy-Britannia liberális törvényei mindössze egyetlen feltételt szabtak a menekülteknek: elvárták tőlük az angol törvények tiszteletben tartását, de a régi liberális hagyományok alapján nem szabtak gátat az általuk irányított külföldi szervezkedéseknek. Ez az időszak Kossuth életének kevésbé ismert korszaki közé tartozik, nem könnyű röviden összefoglalni, hogy mi mindennel foglalkozott ezekben az években. Két esztendő eseményeinek felidézésével illesztélhatjuk legjobban ezeket az esztendőket. 1858-ban Kossuth levelet kapott Irányi Dánieltől, aki arra figyelmeztette őt, hogy egy párizsi nagy palotában jóindulattal vennék, ha felvenné velük a kapcsolatot. A háttérben III. Napóleon francia császár állt, aki a kirobbanás előtt álló francia–olasz–osztrák háború kapcsán számított a magyarok osztrákellenes küzdelmeire is. Kossuth évek óta arra készült, hogy a magyar függetlenség mozgalmát összeköthesse az európai ügyekkel, most úgy látta, hogy elérkezett az idő. Arra azonban nagyon vigyázott, hogy semmit ne hamarkodjon el, hogy a franciák és olaszok garanciája nélkül ne bocsátkozzék kalandos, esetleg nagy vérvesztéssel járó vállalkozásokba. Mindent pontosan és gondosan előkészített, az általa szervezett mozgalom irányítása nyomon követhető a levelezéséből.

1859-ben megbízottakat küldött Torinóba, a piemonti királyság fővárosába Camillo Cavour miniszterelnökhöz. Klapka Györgyöt a párizsi összeköttetés megteremtésével bízta meg, másik bizalmi embere a Balkánra utazott, tárgyalásokat kezdeni a román Alexandru Cuza fejedelemmel egy ottani magyar támaszpont létesítéséről. Végül 1859-ben Klapkával és Teleki Lászlóval együtt maga Kossuth utazott el Párizsba, előbb a császár bizalmasával (Napóleon herceggel), majd magával a császárral tárgyalt, szóban és írásban is megállapodtak az együttműködés feltételeiről. Telekivel és Klapkával még aznap megalapította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, a magyar emigráció irányító központját. Ezzel egy időben Itáliában légiót szerveztek az osztrák seregben harcoló magyar hadifoglyokból és önkéntesekből. Kapcsolatot teremtettek a szerb trónörökösrel, Obrenoviccsal, végül megállapodtak a franciákkal és olaszokkal abban is, hogy Kossuth „megdolgozza” az angol közvéleményt: meggyőzi a politikusokat arról, hogy a független Magyarország nem veszélyezteti az európai hatalmi egyensúlyt. Előadásokat tartott Londonban, Glasgow-ban, Bradfordban, Manchesterben, nyáron pedig elment Itáliába, előbb Cavourral tárgyalt, aztán tovább utazott Piacenzába és Pármába. Őt magát is meglepte az ottaniak lelkes ünneplése, mert az őt felismerő helybeliek, zajosan üdvözölték, éljeneztek. „...ha a szimpathia megmenthetné szegény hazámat, mentve volna; de a nép csak szeretni tud, sorsa pedig magának is más kezében van, úgy a miénk is.” – írta Kossuth feleségének Londonba ezekről a napokról. (KLI I. 436. old.) Itáliában találkozott Napóleonnal is, aki kedvező fordulatról biztosította őt. Rövid idő múlva azonban a francia-osztrák fegyverszünetről kapott váratlan hírt és minden terve egy perc alatt összeomlott! Érzéseit, gondolatait pontosan megfogalmazta egy skóciai ismerőséhez írt levelében: „S nekem egy más vigaszom van. Annak tudata, hogy nem engedvén magamat ígéretek által befolyásoltatni, hogy visszavonhatatlan tények garanciájához ragaszkodván, mielőtt a felkelésre jelt adnánk, hazámat nagy szerencsétlenségtől és jövőjét épségesnek óvtam meg.” (KLI I. 518–519. old.) Talán ez volt a legtöbb, amit ebben a helyzetben megtehetett, hiszen a tevékenysége még valóban nem ért véget, mert az olasz egységért vívott háború még folytatódott. Kossuth reményei még új életre keltek és újra kudarcba fulladtak, de így jártak azok az elképzelések is, melyek az ő közreműködése nélkül születtek meg el a magyar emigránsok és a hazai ellenállási mozgalom képviselőinek fejében. Ezek a pillanatok szintén Kossuth életének a mélypontjai közé tartoznak. Mindehhez hozzájárult Teleki László letartóztatása, a szerencsétlen kimenetelű londoni pénzjegypör, aztán a hívek lassú átpártolása. Kossuth 1864-ben végképp elköltözött Angliából, előbb Milánóban, majd Torinóban állapodott meg. Magánéletének drámai napjai, leányának, majd feleségének halála újra a depresszió felé sodorták őt.

A kossuthi emigráció és Kossuth tevékenységének utolsó nagy fellobbanása már 1867-hez, a kiegyezés évéhez, pontosabban annak előzményeihez kötődik. A kiegyezési törvényjavaslat tárgyalása közben küldte el Deák Ferencnek címezve a később „Kasszandra levélként” emlegetett iratot, amely nagy visszhangra lelt és váratlanul erős mozgalmat indított el az országban. A kossuthi érvek ahhoz ugyan kevésnek bizonyultak, hogy a tényeken változtassanak, de az új életre kelő magyar közéletnek új reményt jelentettek. A megdönthetetlen argumentumot távollétével szolgáltatta Kossuth; köztudott, hogy a kiegyezés elutasítása miatt nem volt hajlandó többé hazatérni Magyarországra. 1867 után azonban lassan sereg nélküli vezérré vált, hiszen az emigráció – mely szervezatként egyébként is csak nagyon rövid ideig létezett – gyakorlatilag megszűnt. Maga Kossuth határozta meg legpontosabban ennek a folyamatnak a lényegét: „A magyar emigráció sem nem pótolódott, sem ki nem halt, sem elvei nem jutottak érvényre; hanem elmállott, elpárolgott, mint a kámför – nyomtalanul.” (KLI III. 315. old.) S bár Kossuth szavaihoz nem szükséges kommentárt fűzni, annyi kiegészítés mégis idekívánkozik: a magyar emigráció betöltötte hivatását.

Ha pedig meg kellene határozni a kossuthi emigráció lényegét, kézzelfogható hasznát, akkor arról a világban felállított Kossuth-szobrokról kellene beszélni: a New York-iról, a torinói-ról és a fentebb említett washingtoniról. És arról, hogy 2002-ben is Kossuth az egyik legismertebb magyar ember a világon; hogy neki is köszönhetjük, ha a magyarokat meg tudják különböztetni a többi néptől, hiszen minden országban szeretik azt hinni az emberek, hogy tudnak róluk és múltjukról más tájakon is. A szolidaritás miatt minden népnek nagy szüksége van erre az érzésre.

Egy apró példa jól illusztrálja Kossuth páratlan nemzetközi hírnevét. Egy barátnőmmel 1999-ben írországi utazgatása során szóba elegyedett az egyik távolsági buszjárat sofőre. A vezetőnek – megtudván, hogy utasa Magyarországról érkezett – két közismert magyar név jutott az eszébe. Az egyik név természetesen Kossuth Lajosé volt.

Reznák Erzsébet

Knop Vencel Korondon

Knop Vencel mindenekelőtt „tanár” volt, mégpedig cseh származású pedagógus, aki felépítette Korondon Magyarország Első Magyar Aragonit-Díszműiáru Gyárát. A régi idők óta ismert, Orbán Balázs nagy művében is említett tudományosan először Koch Antal geológus és mineralógus, kolozsvári egyetemi tanár által megvizsgált és leírt természeti kincs feldolgozásával és értékesítésével Knop Vencel nemcsak Korondnak, a Sóvidéknek, de egész székelyföldnek szerzett hírnevet még az óceánon túl is, hiszen sokáig „székely drágakő” néven került a piacra már a XX. század elején.

Népszerű ember volt Korondon is, segíteni akaró, tettere kész, a vallási és társadalmi közéletben is aktív szereplő, a falu fejlődését szolgálta mindig. Nem csoda, ha ma emlékeit (csak) olyan helynevek őrzik, mint a Tanáré, Tanárnál, Tanárцерejénél. Mert a köznép értékítélete sokszor tökéletesebb mint a vezetőké. Mint a falu jótevőjére, úgy emlékeznek rá, csak kevés róla a pontos, hiteles híreink.

A csehországi Lomnice plébániahivatalának 1895. január hó 25-én kiadott anyakönyvi kivonatából kitérünk, hogy Knop Vencel szülei Knop Ferenc (sz.: 1834. szeptember 20.) és Chrova Mária (sz.: 1835. augusztus 15.) voltak, akik 1862. szeptember 16-án léptek házasságra. Nyolc gyermekük közül Vencel az ötödik volt, aki 130 évvel ezelőtt, 1872. január 29-én született Lomnicében, Bohémiában. Geológiai tanulmányait hazájában végezte, majd a Hořicei kőfaragó és szobrászati iskola tanfolyamának elvégzése után a prágai Vencel-templom restaurálásánál gyakornokoskodott egy évig. Innen beiratkozott a bécsi Iparművészeti Főiskola kőipari és építészeti szakosztályába és négy év után kezébe vehette a kőipari tervező és tanári diplomát.

A fiatal diplomás tanárt a magyar kormány 1895-ben felkérte, hogy vállaljon tanári állást az akkori létesített Zalatnai Művész- és Mesterképző Intézet kőfaragó- és kőcsiszoló ipari osztályánál, (ahol magyar, román és német nyelven oktattak) azzal a kötelességvállalással, hogy

egy év alatt elsajátítja a magyar és román nyelvet is olyan mértékben, hogy előadásait ezeken a nyelveken is megtarthassa. Knop Vencel erre készséggel vállalkozott és eleget is tett ígéretének.

Kezdetben ábrázoló geometriát és mértant tanított, olyan kitűnő eredményekkel, hogy a millenniumi rendezvények alkalmával, 1896-ban a „sikeres tanításért” kitüntetést kapott. Magyar honosítási kérelmét Zalatna község képviselőtestülete az 1903. október 5-én tartott rendes őszi közgyűlésén elfogadta és „öt kötelékébe feltétlenül felveszi”. Alsófehér vármegye alispánja a 9513-as számmal 1904. november hó 3-án Nagyenyeden kiadott átiratában rögzíti: „az állampolgári eskü 1904. évi november hó 3. napján az 1879. évi I. TCZ. 14. paragrafusa értelmében előttem letétetett”. Közben fokozatosan újabb és újabb tantárgyakkal bővítette az oktatást, a kőipari technológiát, melyek közül az ábrázoló mértan, árnyéktan, betűrajz, kőipari technológia és költségvetéstan tanítására az 1911–1912-es iskolai évre új tananyagbeosztást is készített.

Tanári munkájával párhuzamosan az akkori Kereskedelmi Minisztérium felkérésére és megbízásából gyakran bejárta a Bánságot és egész Erdély területét, hogy nyersanyaglelőhely-felméréseket végezzen, s hogy véleményt mondjon egyes kőipari telepekről. Ez kitűnő alkalom volt számára, hogy közvetlenül megismerje az erdélyi területek természeti kincseit, köztük a korondi aragonitot is. Az így szerzett tapasztalataira alapozva a kőcsiszoló osztály- és műhelyfőnöki működése alatt a külföldi féldrágakövek csiszolásáról fokozatosan áttért a hazai kövek csiszolására. Iskolájának készítményei ismertté és híressé váltak Budapesten, Bécsben és Berlinben egyaránt.

Korondon feltárási munkába kezdett és az ásványt innen Zalatnára szállította az iskola működtetéséhez. Az itteni feltárásai alatt észrevette, hogy több évtizedig tartó kitermelésre alkalmas aragonitrétegek húzódnak meg.

A zalatnai iskola végzettjei nem tudtak kellőképpen otthon érvényesülni, ezért Németországban kellett munkát vállalniuk. Ekkor Knop Vencel, aki akkor már tanári pályafutása legmagasabb (IX.) fokozatában szolgált évi 1300 Ft fizetéssel, azt a javaslatot tette a Kereskedelmi Minisztériumnak, hogy kilép a szolgálatból (1914. május 24-től nyugdíjaztatta magát) és a családi vagyont beruházva – amihez állami kölcsönt is igényel – megalapítja Korondon az első székely aragonitcsiszoló vállalatot.

Az 1909. évi június hó 20. napján felvett szerződés alapján húsz esztendőre bérbe veszi a Korond község tulajdonát képező 922. sz. telekkönyvben A I 2301 hr. szám alatt nyilvántartott aragonitdombot Tófalvi Ferenc községi bírótól. Későbbi feljegyzései szerint Korondon három aragonitbánya volt:

1. Csigahegy: kb. három hold kiterjedésű. Északi és déli oldala Knop Vencel tulajdona. A többi része a marosvásárhelyi részvénytársaságé.
2. Sóhegy: Korond község tulajdona. Terjedelme három hold, 27 évig bérelte Knop Vencel.
3. Árcsó-hegy: Knop Vencel tulajdona. Terjedelme kb. 2 3 ha.

Knop Vencel Korondon felépített aragonitüzeme 1914-ben kezdte meg működését, de ekkor már kitört az első világháború és neki Szerbiába kellett hadiszolgálatot teljesítenie. Ennek következtében csak 1918 után üzemelhetett állandó jelleggel, teljes kapacitással.

Az üzem vezetésében nagy segítségére volt 20 évvel fiatalabb felesége, Váné Adél (1892–1962), Váné Ferenc bányamérnök és az alsócernátoni Beke Izabella leánya, akivel 1912. április 16-án esküdtek örök hűséget a zalatnai katolikus templomban. Három gyermekük született: Ferenc 1914-ben, aki a második világháború hősi halottja lett 1944-ben, Vencel 1916-ban, elhalálozott 1977-ben Sepsiszentgyörgyön és Izabella 1920-ban, elhunyt 1978-ban Marosvásárhelyen. Izabellának a leánya, Bíróné Sebő Éva Marosvásárhelyen élő tanárnő az aragonitüzemet 1990 után visszaigénylő örökös (kinek ezúton mondok köszönetet a rendelkezésemre bocsátott emlékkönyvért).

Knop Vencel Brűnnben olyan német nyelvű főiskolát végeztetett el két fiával, hogy a házépítéstől kezdve a gépek beszereléséig és működtetéséig mindent megtanultak, még az elsősegélynyújtást is. Nagyobbik fia a második világháború halottja, a kisebbik hosszú orosz hadifogságban volt. Leánya, aki akkor a pesti kirendeltséget vezette, hazajött Korondra, hogy

édesanyjáról gondoskodják. Itt szülte meg leányát, Izabellát. Anya és leánya vezették az üzemet az államosításig (1948).

A korondi aragonit, mely 25 árnyalatban fordult elő (Oláh István: Magvaszakadt dolgaink című írásában: „70-nél is több színárnyalatot számoltak össze az érték”), világhírnevet szerzett Korondnak. Az itt készült dísz tárgyak a világ számos országába jutottak el: királyok, államfők kaptak, rendeltek belőle, s a családi hagyomány szerint mintatárgy van a párizsi Louvre-ban is.

A korondi mintára Marosvásárhelyen, Temesváron és Székelyudvarhelyen is indultak kisebb kőcsiszoló üzemek és boltok. A kiállításokon szereplő tárgyak díjakat kaptak Lipcsében, Bécsben, Prágában, Budapesten. A termékeknek piaca volt Európa és Amerika. A román királyi család is meglátogatta a korondi aragonitüzemet és több dísz tárgyat rendelt, még a királyné saját tervezése szerint is. Készültek olyan tárgyak is, melyek külön említést érdemelnek. Pl.: a szovátai és székelyudvarhelyi római katolikus templomokban lévő oltáriszentség-házak, tabernákulumok, vagy a szovátai fürdőn a római katolikus kápolna oltára és 6 db gyertyatartója, a korondi római katolikus templom két darab 1 méter magas és 60 cm széles szenteltvíztartója a következő felirattal: „Knop Vencel és neje Váné Adél ajándéka, 1930”. 1944 után Josif B. Titónak, Jugoszlávia elnökének készült korondi aragonitból díszlámpa, a Bolgár Népköztársaság Dimitrov elnöknek gyümölcsöstál, Romániában Gheorghe Gh. Dej első titkárnak készült írókészet. A csikborzsovai római katolikus templom aragonitoltárát 1958-ban, helyben Tófalvi Mihály fényezte. Még számtalan kisebb-nagyobb tárgyat lehetne felsorolni, melyek nem a mindennapi megszokott tárgyak közé tartoznak, s bizonyára nagyrészüket ma is féltett kincsként őrzik tulajdonosaik. A tulajdonosok felkérésre feltehetően hozzájárulnának egy gyűjteményes aragonit kiállítás megszervezéséhez, még mielőtt az ismeretlenség homályába vesznének.

A Knop Vencel által épített aragonitüzem fél évszázadon át legalább 20-25 családnak biztosított megélhetést (néha még külső bedolgozókat is igénybe vettek a csiszoláshoz). Csak sajnálni lehet a Korond Helyismereti Olvasókönyv 133. oldalán megjelent elmarasztaló következtetést: „...most mégis úgy látjuk, hogy a gyár működése hatalmas kárt okozott Korondnak”. Knop Vencel eredményeiről, közéleti jelentőségéről egy szót sem ejtenek, pedig lett volna egy pár említésre méltó cselekedete:

– Az 1918-as „sóvidéki verekedéskor” a román katonaság megtorlásától Hadnagy Mihály katolikus plébános és Knop Vencel mentették meg Korondot.

– Az 1921–1922-es tanévben házitanítónak alkalmazta két gyermeke mellé a frissen végzett Bartha József tanítót.

– 1924-ben az új római katolikus templom felszentelésekor gr. Majláth Gusztáv erdélyi püspök kinevezte a korondi római katolikus egyház főgondnokává.

A korondi szövetkezetnek több mint 20 évig volt elnöke. Hozzáértő, kereskedői szaktudásának köszönhetően, vezetése alatt a szövetkezetet felvirágoztatta. Közéleti tevékenységéért és a vidék fejlesztéséért a Román Korona-Rend lovagkeresztjével tüntették ki. Életének utolsó szakasza hasznatos volt a templomépítő Hadnagy Mihály esperesével (akit ártatlanul megvádoltak, síremlékét nem a falu, hanem Bartha József tanító és Knop Vencel készíttették el).

Knop Vencel 1941. november 19-én hunyt el. Halála után felesége és leánya vezették az üzemet az államosításig. Ekkor új igazgatót neveztek ki, aki úgy találta, hogy egy szocialista intézményt modernebb eszközökkel kell vezetni, a bányában aragonitot nem kézi fejtéssel kell kizsádni, hanem robbantással, a munkatermelékenység fokozásáért. Az eredmény az lett, hogy az ásványtelep összeroppedezett, tönkrement. Knop Vencel irányítása alatt sohasem robbantottak, hisz szakember lévén tudományos ismeretekkel rendelkezett az aragonit tulajdonosságait illetően.

Szinte a legnehezebb időben, a kollektivizálás kezdetekor 20 korondi család munka nélkül maradt.

Befejezésként feltehetőek az alábbi kérdések: Ki is volt Korondon Knop Vencel tanár úr? Megérdemli-e, hogy tevékenységét felidézzék, és emlékeit megőrizték? Halálának 60. évfordulója után jut-e neki bár egy fejsza?

A személyiség szerepe a honismereti munkában*

1. Nekünk hatvanesztendősnél idősebb, de nyolcvannál fiatalabbnak, akik a legvadabb személyi kultusz, majd annak második, javított kiadása idején végeztük általános- és középiskoláinkat, különös élményekben volt részünk. Egyrészt azt tanították a történelemnek nevezett tanórákon, hogy a fű is azért nő, meg a fülemüle azért dalol, mert ez vagy az a bölcs vezér így tartja helyesnek, így óhajtja, így akarja; másrészt pedig azt magyarázták a zömükben jobb sorsra érdemes tanítóink, hogy az egyénnek, a személyiségnek nincsen semmiféle szerepe a történelemben, mert annak folyását kizárólag a nép tömegei alakítják.

Mit lehet erre mondani? Nem ez volt az egyetlen ellentmondás abban a korban!

De valóban! Mit válaszolhatunk őszintén, önmagunkkal keményen szembenézve, ha fölteszük a kérdést: van-e szerepe, jelentősége az egyénnek, a személyiségnek az országos történelemben, a helytörténetben és általában a honismereti munkában?

Szívem szerint azt válaszolnám, hogy *van hát!*

De van-e a kérdésnek ellenpróbája? Sajnos a történelemben az ellenpróbákra nincsen lehetőség!

Nem tudjuk mi lett volna Eger várának sorsa – éppen 450 esztendeje –, *Dobó István* nélkül?! A Rákóczi szabadságharcé – 300 éve – *Esze Tamás*, *Bercsényi László*, vagy mondjuk... *Károlyi Sándor* nélkül?! Csak halvány sejtéseink lehetnek arról, hogy miként alakult volna az erdélyi hadszíntér, ha nincs ott *Bem* tábornok.

Legfőljebb a *személyiségek hiányát* érzékelhetjük. Nem tudjuk – és soha sem fogjuk megtudni –, mi lett volna az ország sorsa, ha 1526-ban, Mohácsnál, lett volna, ...mondjuk egy *Hunyadi János*? Vagy ha 1918-ban *Károlyi Mihály*ok meg *Kun Bélák* helyett egy *Kemál Attatürk*-i szellemiségű és elszántságú ember állt volna az ország élén!?

Naiv kérdések, hiszen tudjuk, hogy a történelemben nincs helyük, sem pedig létjogosultságuk az efféle föltételezéseknek. De talán ebből a hevenyészett fölsorolásból is érzékelhetjük a *személyiség* meglétének, vagy éppen hiányának súlyát, értelmét.

2. Éppen úgy nem tudjuk elképzelni, mi lett volna a *honismereti mozgalommal*, ha nélkülözünk kell kiemelkedő, meghatározó személyiségeit.

Mi lett volna például *Morvay Péter* óriási kapcsolatrendszerre, a regöscserkészetből hozott személyes és módszertani ismeretei és tapasztalatai, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomban bejáratott hálózata nélkül?

Mi lett volna *Novák József* hatalmas áttekintőképessége, módszertani megalapozó tevékenysége, fáradhatatlan aprólékosságú szervezőmunkája nélkül?

És mi lett volna – lett volna-e egyáltalában honismereti mozgalom – *Töltési Imre* páratlan diplomáciai érzéke, célszerű tárgyalókészsége, művészi szintre fejlesztett kapcsolatteremtő képessége nélkül?

Hogy csak néhányat említsék a legjelentősebb *személyiségek* közül.

Itt vannak továbbá – illetve egyre kevésbé vannak itt, de ott voltak – a honismereti mozgalom szellemi partizánháborújának, szegénylegényekből verbuválódott szabadcsapatainak hadnagyai, kapitányai és más előjárói. Hogy ismét csak néhány nevet említsék a még közöttünk lévők közül: *dr. Barsi Ernő* Sályban, *dr. Kanyar József* Budapesten, *dr. Kováts Dániel* Szegeden, *Kövesdi Gizi* Mesztegyőn, *dr. Timaffy László* Győrben, *dr. Tóth Ferenc* Makón, és nem utolsósorban akit ma ünneplünk, a jászkiséri *Győri János*.

3. Az ő személyiségüknek köszönhető, hogy a honismereti mozgalmat a politika nem tudta lesöpörni a küzdőtérrel, még akkor sem, ha az kényelmetlen volt számára. A honismereti

* Elhangzott 2002. október 19-én, Szolnokon a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Megyei Honismereti Egyesület által szervezett „Győri János, a megyei honismereti élet motorja” című ünnepi rendezvényen. Itt köszönöm meg az ünnepelt fiának, dr. Győri Jánosnak az életrajzi adatokhoz nyújtott segítségét.

mozgalom egyéniségei szenvedhettek vereséget, mint *Morvai Péter* a Néprajzi Múzeum vezetőváltása idején, vagy *Töltési Imre* a Hazafias Népfront balratolódásakor, de a mozgalom élt, tagjai dolgoztak tovább.

Mindenki megvívta a maga harcát a maga harcterén. Nem közönséges idők nem mindennapi emberei voltak ők, akikre mindig tisztelettel kell gondolnunk.

De hát *személyiségek* voltak-e? S egyáltalában mitől válik a személy, az egyén *személyiséggé*? Mik a „személyiség” ismérvei?

Az Értelmező Szótár szerint 'jelentős személy'. Igen ám, de mitől lehet 'jelentős' egy személy? A hatalomtól? A vagyontól? A beosztástól? Egyik sem kötődik egyértelműen a *személyiség* fogalmához, az sokkal több, s valami egészen más. Belső energia, elhivatottság, eltökéltség, tudás, érzelmi ráhangolódás, magával ragadó kapcsolatteremtő képesség ... és még egy sor olyan tulajdonság, amit nehezen lehet szavakba foglalni, de közös eredjük valami olyan belső sugárzás, amitől a vonzaskörükbe kerülők közül sokan maguk is bolygóivá válnak.

A honismeret területén az általam ismert „személyiségeket” a következő tulajdonságokkal tudnám jellemezni:

- nemzeti elkötelezettség, a Veres Péter-i, népben-nemzetben való gondolkodás;
- néptanítói lelkület és szemlélet, még ha nem is voltak a szó szoros értelmében „tanítók”;
- az önzetlen szolgálat igénye;
- siránkozás helyett a lehetőségek keresése, az „ahogy lehet” eszméjének megvalósítására való törekvés;
- Bethlen Gábor-i stratégia és taktika: a cél tudatossága, az elérésére szolgáló eszközök hajlékonysága.

A honismereti személyiségnek ehhez a korántsem teljes köréhez kapcsolódnak a személyes tulajdonságok: családszerető, barátságos, jókedélyű, segítőkész, szerény...!

Mindez talán túlzásnak, idealizáltnak tűnhet. Pedig nem az!

Én például nem ismerek olyan kiváló, személyiségnek tekinthető honismereti munkást, aki magánakvaló, irigy, mások tollával ékeskedik, vagy éppenséggel nem szolgálatnak tekintti a honismereti munkát, hanem hiányos szakmai képességeit igyekszik vele ellensúlyozni. Nyilvánvaló, hogy alkalmanként ilyenek is feltűnnek a honismeret házatáján, de nem ők a *személyiségek*, nem ők a meghatározók, nem rajtuk nyugszik a mozgalom boltozata.

Hanem az olyanokon, mint ünnepeltünk, a nyolcvanesztendő *Győri János*. Rajta már közelebről – hogy úgy mondjam: élőben – tanulmányozhatjuk a *honismereti személyiség* jellemzőit.

4. A palóc néprajzi tájhoz tartozó Nagyrédén született 1922. június 4-én. Szülei főként szőlő- és bortermelessel foglalkozó gazdálkodók voltak. Taníttatását a katolikus egyház támogatta, így került Egerbe, ahol a ciszterek gimnáziumában érettségizett 1941-ben. A középiskolában sorkosztos diák volt, vagyis étkezésért tanított – itt találkozott először a pedagógiával. A világháború után az Egri Tanárképző Főiskolán tanult, 1951-ben szerzett tanári képesítést „földrajz – természetrajz – ember élete” szakon. Ugyanebben az esztendőben vette feleségül Szentpéteri Juliannát, aki azóta is munka- és fegyvertársa minden területen, de különösen a honismereti munkában. Visontán, Nagyrédén, valamint Domoszlón tanított, majd 1955-ben felesége falujába, Jászkisérre költözött, s az eltelt évtizedek során a palóc ivadékból a „*jászsabbnál is jászsabb*” lokálpatrióta lett, amint azt a születésnapki köszöntők közül többen is megfogalmazták. A tanítás mellett számtalan társadalmi funkciót is betöltött, három esztendeig pedig a helyi művelődési otthon igazgatója volt. 1964 és 1987 között gyermek-, 1970 és 2001 között pedig felnőtt honismereti szakkört vezetett, mely utóbbi Csete Balázs nevét viseli. Számos kintetés tulajdonosa, 1995-ben pedig feleségével együtt ők lettek Jászkisér első díszpolgárai.

Mi jellemzi Győri János *személyiségét* a honismereti munkában. Életrajzát, írásait, valamint a róla szóló írásokat megismerve, öt tényezőt tudok kiemelni.

– *Dolgos, kétkezi parasztemberek voltak a szülei.* Innen fakadhat, hogy nem nézte le sohasem a parasztemberekét, maga is szereti a fizikai munkát. De azt is tudta, hogy a parasztember gyermeke csak úgy boldogulhat, ha tanul. Ezért biztatta tanítványait, falustársait a továbbtanulásra. Ő maga is – mint írja –, csak 58 esztendő korában „hagyta abba” a tanulást. De nem azért ösztökölte mind több tudomány elsajátítására parasztszármarzású diákjait, hogy aztán elsza-

kadjanak a földtől, a falutól, s a néptől, melyből vétettek, hanem hogy parasztként, földművesként jobban boldoguljanak.

– *Kezdeményező és mozgósító erő.* Nem arra várt, hogy mások induljanak, maga lépett a helyesnek vélt útra. Fölült legendás kerékpárjára és elindult szervező útjára, legyen az mezőgazdasági technikum kihelyezett tagozata, hagyományörző tájház, vagy honismereti szakkör.

– *A lehulló zászló felvétele.* Így vette át 1968-ban Csete Balázstól a honismereti szakkör vezetését és általában a falu hagyományos kultúrájának gondozását.

– *Mindig többet vállalt* annál, amit elvártak tőle. Ebből következik, hogy a munka során ő is mindenkítől a legtöbbet várta, elsősorban természetesen önmagától. Mindezt olyan korban, amikor mindinkább a munka előli menekülés, a feladatok megkerülése, a felelőség alóli kibújás, a „mitfizetnek érte” szemlélet uralkodik.

– *Győri János egész életében komolyan vette* mindazt az erkölcsi, etikai útravalót, amit a középiskolában és az egyetemen kapott, s munkája során ezekhez igazodott, ezek jelentették számára a mércét. Az nevezetesen, hogy ezt a munkát „hittel, becsülettel, tiszta erkölccsel kell végeznünk.”

Ezekből a kövekből és téglákból építkezik Győri János *személyisége*. A köveket összetartó kötőanyag tulajdonságait keresve, szakmai önéletrajzában a következő kifejezésekre figyeltem föl.

– Amikor az egyetemi felvételi bizottság elnöke megkérdezte tőle, hogy diplomás létére miért akar tovább tanulni, Goethe szavaival válaszolt: „*Mehr Licht – több fényt! Több világosságot! Hogy ne pislogjon, hanem világítson a lámpásom.*”

– Munkája során több helyre is hívták, többször is megpróbálták elcsábítani falujától és iskolájától, „*de megmaradtam a nemzet napszámosának*”.

– Még akkor is megtartotta elvét: „*iskolában nincs rokon, csak tanuló*”, amikor szülőfalujában, ahol 17 család rokona volt, nehezteltek ezért rá.

– A tanítás mellett számtalan társadalmi feladatot és funkciót vállalt, hogy az alkotás, a használat és a szolgálat lehetőségét megsokszorozza, mert „*mindenhol és mindig alkotni szerettem*”.

Ezek közül a „társadalmi funkciók” közül számunkra legfontosabb és talán Győri Jánosnak is a legkedvesebb az 1964-ben alakult *gyermek-* és az 1970-ben létrejött *felölt honismereti szakkör*, valamint az 1971-ben létesült *Helytörténeti Gyűjtemény*. És hogy ezek a szakkörök nem csak formálisan léteztek, arról meggyőződhattünk az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Pályázatok évenkénti eredményhirdetéseiben, ahol a szakkörök részéről Győri János és felesége vették át a díjakat. Nagyon jól emlékszem olyan esetekre, mikor az egyik díj átvétele után még a helyére sem ért vissza János bácsi, vagy Jucika néni, már fordulhattak is vissza, mert ismét a Csete Balázs Honismereti Szakkört szőlítetták jutalmazásra.

5. Milyen tehát a személyiség szerepe a honismereti munkában? Azt hiszem túlzás nélkül kimondhatom: *jelentős*. Hiszen önként vállalt feladatról, sokféle emberből álló közösségről van szó, ahol a munka során mindig szem előtt kell tartani a mozgalom hármast – tudománysegítő, nemzetnevelő és mentális – feladatát, ahol folyamatosan ébren kell tartani a közösség tagjaiban a lelkesedést, a tevékenység örömet, hasznosságának tudatát.

Ehhez kellene a személyiségek! Veres Péter írta, vagy mondta valahol, hogy a társadalom három részből áll. 5-6 %-a előre viszi a közösség sorsát, 8-10 %-a visszahúzza, a többinek pedig úgy jó, ahogy van. Tapasztalatom szerint így van ez a társadalom kisebb egységeiben, mondjuk egy civil szervezetben is. Néha ebből származnak a mozgalom gondjai is, amikor egy-egy jeles személyiség kidőltevel megakad a munka, ellanyhul a közösség érdeklődése.

Igen, az az 5-6 %, ők a *személyiségek!* Közéjük tartozik Győri János, vagy jobb ha úgy mondom: a *Győri házaspár* is.

Halász Péter